

108235
108235

h 204 279-12

Huszadik évfolyam.

1906.

1. (229) füzet.

108235

ARMENIA

1906

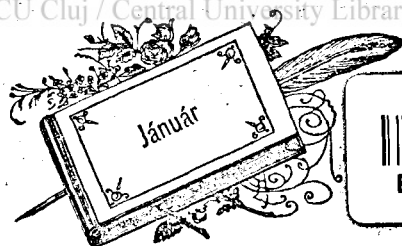
MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

BCPER202003504

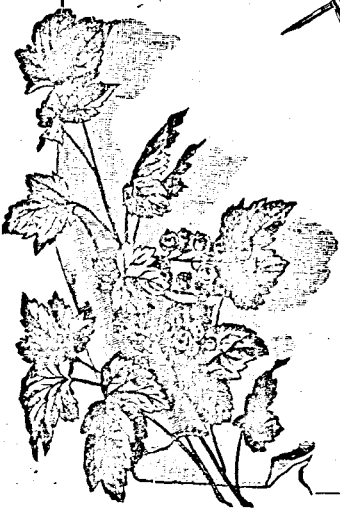
Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanúsított szívesességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzetit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája

1906.

TARTALOM.

Boldog új évet! — P. b.-tól.

Az örmény infula (költemény). — Ararátitól.

A magyarok eredete és őslaka. — Tizenharmadik közlemény. —
Írta: Szongott Kristóf.

Kábdébó Gyula könyve.

Az „örmény“ szó a magyar nyelvben. I. — Dr. Herrmann
egyetemi előadásából.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A balkani örménység és a mi Múzeumunk.

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége.

Új alapító tag.

Kik fizettek elő az örménység köréből Kőváry L.

„Erdély földje ritkaságai“ című ma is becses művére?

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Kopacz Lukács adománya.

Lukács Antal adománya.

Egy kép-adomány.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

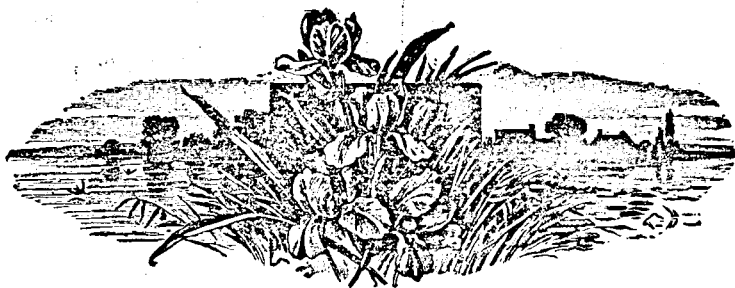
Szyria üzleti viszonyai.

Kuba szigetén.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona,
fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér. ===

108235

BOLDOG ÚJ ÉVET!

Éj van...

Koromsötét felhők borítják a szürke földet....

Az óra tizenkettőt üt!...

Megszólal az öreg templom nagy harangja és a kik átvirrasztják a szent éjszakát, hallják a néma csendben a harang méla kongását, mely jelzi, hogy a mult összeölelkezik a jövővel, hogy a letünő év az idők végtelen tengerében vész el és egy pillanat alatt helyet enged egy új esztendőnek.

És e perctől fogva „boldog új évet!“ kívánnak egymásnak a jó emberek...

E szokásos jó kívánattal köszöntünk be mi is kedves olvasóinkhoz az új év reggelén.

Igen, boldogságot kívánunk; mert úgy tapasztaljuk, hogy földi létünk teljéből éppen az hiányzik, miért mindnyájan annyira törekszünk: a boldogság.

Az élet tarka mezején küzdelmesen vivjük az önfentartás nehéz harcát és minden fáradtságunk dacára sem érjük el célunkat: teljesen boldogok nem lehetünk!

Pedig, ha az emberek vágyaikra, kívánságaikra még úgy elütnek is egymástól, egyben mindannyian találkoznak: boldogok lenni akarnak.

Háborgó tengerhez hasonló e földnek felszine, melyen éltünk hajója ezer Scylla és Charibdis között hanyat-

tatik és a hullámzó emberiség lelki háborgását alig képes lecsendesíteni az arany halmaza, a gyémántok fénye: nyugtalan az folyton és mindenkor.

Hol van hát a szívnek békéje és nyugalma?

Hol van az öröm és megelégedés?

Hol a tiszta szeretet, a kölcsönös megbecsülés?

Hol az igazi barátság, mely tudjon önfeláldozó lenni?

Hol a valódi humánitás, mely önérdék nélkül nyujtsa segítő jobbát szenvedő embertársának?

Hová lettek a hit és bizalom embertársaink iránt?

Oh! eltűntek mindezek?...

E legszebb erényeket felváltotta a durva önzés, a színlelt barátság, a kétszínűség, a megalázás fölfelé, a nagyok és hatalmasok előtt és a gög és kevélység lefelé, a szegényekkel és nyomorgókkal szemben.

Az „én,“ mely egyedül önmagát ismeri és kivülről nincs más senki, — lett az uralkodó az ember minden cselekedetében; ez fojtja meg az igazságot, a hazaszeregetet, a hazafias érzést, a hűséget, a becsületet és a reményt.

Én!...

Ez az a moloch, az a bálvány, melynek mindenki első sorban áldoz s melyért készek vagyunk a föld saráig letiporni mindent és mindenkit, a mi és a ki önző céljainknak útjában áll; mindenkit, ki fölényünk előtt meg nem hódol, ki fenhéjázó kevélységünk előtt meg nem alázódik, ki magas méltóságunknak tömjén-füsttel nem áldoz!

Igen, ez a huszadik századnak jellege!

A föld és rajta a büszke ember hasonlónak lett ama rabló hajóhoz, mely baráti zászlót tűz ki, hogy ámitva, annál könnyebben martalékot találhasson.

Barátságot keresünk. És miként a pusztaság szomszédja, ki maga előtt látja a csalóka délibáb, — fut utána, üzi, kergeti, de elérni nem tudja: az igazi barátság, a tiszta szeretet után mi is csak futunk, de feltalálni alig tudjuk. Pedig e rövidke élet, melynek egyik percze bölcsőt farag, másika sírgödörrel ás, mily sivár, mily kopár

lesz, ha a tiszta, nemes, önzetlen baráti szeretet nem teszi virágos mezővé!

Fölfedezésre indulunk. Ha nem is egy új Amerikát, de igazán érző jó barátokat keresünk, kik tudjanak akkor is szeretni, ha nem az ök érdekeiknek szekerét toljuk. És — fájdalom! — hosszas és fárasztó munka után egyebünk sem marad, mint egy rakás csalódás és a keserű tapasztalatok; mert kutatásainkban, kereséseinkben egyébbel sem találkozunk, mint lépten-nyomon szivtelenséggel, kétszínűséggel, alakoskodással.

Magunk között nemtelen harczot vivünk. És a mi ebben a küzdelemben lelkesít, az a gondolat, az a hit, az a reménység, hogy végre is nem az igazság, hanem az önérdek fog győzni; mert a mi helytelen fogalmunk szerint ennek kell győznie.

Én!

Ez lett felforgatója minden társadalmi rendnek. Ez dönti le a trónokat; mert az „én“ nem ismer fensőbb hatalmat és tekintélyt; az évekig tartó harczoknak az „én“ érvényesülése a szülő oka.

Ez fojtja el a lelkiismeret hangos szavát, botorúl azt gondolva, hogy a rossz lelkiismeret vádjait túlkialtja majd a világ magasztalása.

Ez rombolja le azon korlátokat, melyeket a hozzánk hasonló lényekkel való közös viszony elénk szab. Ez öl ki a szivből minden nemes érzést; mert játéklabdájává szeretné tenni az egész világot, hogy kénye-kedve szerint játszadozzék vele.

Ebben fullad el a becsületesség utolsó szikrája és a lelkiismeretlenség rémes álma párnáján vele alszik, álmából ez veri fel. Békéje a szivnek csak akkor és úgy lesz, ha mindenkor nemes büszkeséggel haladhatunk át polgártársaink tömegén; ha a becsületet, őszinteséget, önzetlenséget átvisszszük életünk minden viszonyaiba; ha nem akarjuk saját javunkat munkálni, saját önző célunkat elérni oly módon, hogy az igazságosság szent törvényeit összetiporjuk.

A mikor tehát mi „boldog új évet!“ kívánunk, legfőbb óhajunk, hogy a mindenben önmagát kereső „én“-t

váltsa fel a közérdek iránt való nemes lelkesülés; az önakarathoz helytelen és sokszor igazságtalan megnyilvánulása helyébe lépjen az önfeláldozásnak hősiessége, az emberi jogok megbecsülése és akkor e földi élet annyi szenvedését enyhíteni fogja a felebaráti szeretetnek hűsítő balzsama; a keserőségek pohara, az öröm és megelégedés arany-serlegévé lesz, melyből valóban az igaz boldogságot fogjuk kiüríthetni.

P. b.

AZ ÖRMÉNY INFULA.

Vajjon mi törhet föl
Két csúcsban ég felé.

Melynek helyét elől
Kereszt megszentelé?

Az infula.

Süveg, mely egy papot

Főpásztorrá avat.

Jelezve, hogy kapott

Az égből szárnyakat:

Az infula.

Oly dísz, mely püspökök

Fején ragyog csupán.

Mint fénycsóv föld fölött

Az üstökös után:

Az infula.

Jelkép, mely arra int,
Hogy érezje isteni,
S hatalma lön a hit,
Ha lelkiünk fölkeni:

Az infula.

Örmény pap homlokán
Nálunk több e jelvény....
Mert kétszáz év nyomán
Megszentelt népeszmény:
Az örmény infula!

ARARÁTI.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Írta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Tizenharmadik közlemény.)

A második században Kr. előtt a parthusok, a chus népcsaládnak egy más felekezete, az Oxuson inneni vidékeken alkotott birodalmat, mely nagyságra és hatalomra rövid időn túlszárnyalta az Oxuson túlit. A parthusok elpártolván a scytháktól, Mediában és azzal határos, lakatlan tájékokon telepedtek meg. Kezdetben jelentéktelen népek voltak és majd a médoknak, majd a perzsáknak, majd a Bactriában uralkodó syro-macedonoknak hódoltak. A II. században Kr. előtt Ársák vezérlete alatt a Seleucidák ellen fellázadt görög tisztviselőket, egyiket a másika után

megtámadták, tartományaikat elfoglalták, végre magát a felkelés elnyomására siető Seleucust megverték és ekkép urai lettek fél Ázsiának.¹⁾

A hon-alkotó Ársák — Justin szerint — bizonytalan származású („incertae originis“ Justinus Historiarum. L. XLI.). Strabo szerint azonban Daha-Avar eredetű volt (Strabo, De situ orbis. L. XI.). A parthusok királyaikat Ársák nevére Árszákoknak-Ársacidáknak nevezték.²⁾

„Mennyivel világosabbak és határozottabbak ezeknél azon tudósítások, melyeket a parthus-Arsacida dynastia alkotójának és általában a parthusok eredetéről az örmény kútfők szolgáltatnak. Ezen kútfőkből eléggé megmutattam, hogy a parthusok az ariai vagy chus népfajnak egyik ágát képezték és az örményektől hol chusoknak, hol parthusoknak hivattak és az Oxuson túl lakott chusokkal azonosítottak. Az ariai vagy chus népfaj pedig, az örmény írók tanútétele szerint ugyanaz, mely az V. századig Kr. után a görög kútfőkben általában scytha, névszerint saka, daha, massageta-scytha, azután meg hun, euthalita, cidarita, hunmagyar néven jelenik meg.“ (Lukácsi Kristóf.)

Valarsakkal, az első parthus-Arsacida örmény királylal egykorú Mar-Ibas-Katina a parthus és chus névszót felváltva használja synonym gyanánt a parthus néptörzs jelölésére. „Hatvan év mulva -- mondja — Nagy-Sándor halála után a chusok földén, Aria, Bahl, Árávádin városában a parthusokon a hős Árság uralkodott.“ Alább: „A parthus származású Árság lerázván a macedonok igáját, 31 évig uralkodott a chusokon.“³⁾

¹⁾ Parthi, qui olim sub imperio Persarum in exigua regionis parte habitabant, neque magnam admodum potentiam fuerant adepti, postquam labefactato Persarum imperio res Macedonum flourerunt, deinde successores Alexandri multis magnisque seditionibus debilitari et frangi coeperunt, primum duce quodam Arsaco, a quo reges eorum deinceps sunt Arsacidae nominati in medium prodierunt atque Asia potiti eam per Satrapas retinuerunt. Dio Cassius in Pompejo.

²⁾ Iustinus. L. XLI. (Lukácsi, 218—219. lap.).

³⁾ Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, 2 könyv, 68. fejt. 163 l.

A nisibi feliratban határozottabban körülíratik Árság származása. Ebben Árság, mint hunn királyfi mutattatik be a történelemben. A feliratnak ide vonatkozó helye ekkép hangzik: „Antiochus országlásának tizennegyedik évében lerázták a párthusok a maczedonok igáját és az euthaliták királyának fia lett királyuk, kinek nemsokára Kelet és Észak-Ázsia minden népe meghódolt. ¹⁾

A felirat, a melyből e sorokat idéztem, egyike az ókor legnevezetesebb történelmi emlékeinek, mely, ha korát tekintve alább áll is a világhírű persepolisi és karnaki feliratoknál, terjedelmére és beltartalmára nézve bátran melléjük állítható. Hitelességét neveli, hogy az író úgy magát, mint a királyt, ki azt oszlopra vésette, megnevezi; valamint azt is megmondja, hogy adatait honnan vette, e szavakban: „Én Ágathangelos Tiridát parancsára saját kezemmel véstem ezen oszlopra az elhunyt örmény királyok neveit és országlási éveit, a mint azt a királyi levéltárban találtam. ²⁾

BCU Cluj / Central * University Library Cluj

Nem volt titok előttünk — mondja Lukácsi (226 lap), — hogy a parthus-Arsacida ház vérrokonsági összeköttetésben állott a hunn királyi házzal; tudta ezt Tacitus is: „Volones — mondja ez — corruptis custodibus fugere in Armenios, inde in Albanos Heniochosque et consanguineum sibi regem Scytharum conatus est.“ ³⁾

*

Azt, hogy az örményeknek szintúgy, mint a perzsáknak a Kr. születése körüli századokban azonegy Arsacida-házból voltak királyaik, a görög és római történetírók is jól tudták; hanem, hogy a hunnoknak vagy massagetáknak és az indo-scytháknak a perzsákkal és örményekkel ugyanazon házból voltak királyaik, arról a világtörténelem mostanig mit sem tudott. (Lukácsi, A magyarok őselei, II. rész, 233. lap).

¹⁾ Sebeos, Heraklius történetei, 10. l.

²⁾ Sebeos, 2. lap.

³⁾ Tacitus, Annalium, L. II. c. 68.

9. Fejezet. *Atyafiság a hunnok és örmények közt.*

Igen jellemző Byzanti Faustnak azon helye, hol a hunnok-nak Armenia királyával atyafias fejedelmét felváltva, hol a massageták, hol a hunnok, hol ismét a chusok királyának mondja. Érdekes helyéből itt közre adok egypár sort: „Mert a massageták és örmények királyai — mondja az író — azon egy, Arsacida nemzetségből veszik eredetüket.“ És a midőn az örmények és hunnok közt történt ütközetben elesett massageta királynak levágott fejét Chosrov örmény király elébe hozák, felkiálta: „Rokonom volt ez és születésre Arsacida, mint én.“ (Byzanti Faust, Örmények története, 3 könyv, 6—7 fej.).

Hasonló értelemben nevezi Agathangelos a parthus Artabán-t az örmény Cusaro testvérének. „Haec porro quae contigerunt annunciata sunt (Cusaroni) regnanti in magna Armenia, videlicet: quod filius Sasani Artasiras praevaluisset in regno Persarum et perdidisset fatrem suum“... Ismét hátrább: „Ubi ergo post mortem Artabanis occisi ab Artasire filio Sasani pervenit hic nuncius ad Cusaronem regem Armeniae Artabanisque fratrem et in dominatione Parthorum secundum.“ (Acta sanctorum Septembris. Vita S. Gregorii). Testvéreknek mondatnak tudniillik a parthusok, örmények és massageták vagy chusok királyai, mivel valamennyien születésre Arsacidák és azon egy uralkodó családnak tagjai voltak. — Most tudjuk okát annak, hogy miért nevezi Tacitus a scythák királyát a parthus Vonones consangvineusának. „Per idem tempus Vonones quem amotum in Ciliciam memoravi, corruptis custodibus fugere in Armenios, inde in Albanos Heniochosque et consangvineum sibi regem Scytharum conatus est“. (Tacitus, Annalium L. II. c. 65.). „Igitur Artabanus Arsacidarum e sangvine apud Dahas adultus excitur.“ (Idem, L. II. c. 3. Lukácsi, 61 lap).

II. Czikkely. A parthusok.

1. Fejezet. Lukácsi Kristóf a parthusokról.

A parthusok, kik Nagy-Sándor halála után lezárván a syro-macedonok ígáját, urai lettek fél Ázsiának és a rómaival nagyság- és hatalomban versenyző birodalmat alkottak, 150-dik évben a keresztény időszámítás előtt, az örményeknek az Arsacidákban egy dynastiát adtak, mely az V. század (428 Kr. u.) elejéig uralkodott Örményországban. Ezen időszak a történetírás korában esvén, a parthusokról sokkal több és világosabb adattal szolgálhatunk a magyar régiségek kutatóinak, mint a daha, saka, massageta és más, a históriai idők előtt Örményországban lakott hún-magyar scythákról. A nevezett népek csak némely helység- és nemzetségnevekben örökítették meg emléköket Örményországban; a parthusok emlékeivel ellenben tele van Örményország, telvék nemzetünk évkönyvei; történetíróink egész sorát adják az örmény-parthus Arsacida királyoknak; ugyanazt teszik némi szakadozottsággal a görög és római történetírók.

Az Arsacidák hozták rendbe és szervezték újból a már évezreddel azelőtt a hatalmas babyloniak, assyrok, médok korában fennállott, de macedoni Sándor hódításai és főképp utódainak folytonos viszálykodásai miatt zavarba jött és több király közt feloszlott örmény birodalmat. Ők adtak a nemzetnek az akkori idők és fogalmak szerint — alkotmányt; az Arsacidák korában tértek az örmények a keresztény hitre; alattok nyert lendületet az örmény irodalom; ők tették le alapját azon polgárosodásnak, míveltségnek és hatalomnak, melynek Örményország azon kora századokban örvendett. Szóval ők voltak alkotói azon polgári és egyházi intézményeknek, melyek daczára azon sokféle viszontagságoknak, melyeken az örmény nemzet honában és azon kívül keresztül ment, részben maig is fenmaradtak, melyekhez a nemzet hiven és vallásos kegyelettel ragaszkodik. Arsacida volt a nagy Tigranes, Arsacida Örményország nagy apostola: Világosító-Szent-Gergely; Arsacida Szent-Izsák patriarcha, ki a szentírás fordítása által az örmény nyelv szabályait

örök időkre megállapította, kinek idejében aranykorát érte és élte az örmény irodalom...

2. *Fejezet. Nehány írói hely a parthusok-, a chusokról, a száká, dáhá néptörzsekről.*

Parthiaei gens olim Scythica, mondja Byzanti István örmény író. (Lukácsi. A magyarok őselei 24 lap).

Chusok voltak és a chus nép egyik nevezetes felekezetét képezték a parthusok; honjuk: Parthia egyik tartománya volt az Oxuson inneni chusok ama roppant terjedelmű földének, mely az Oxus vizétől nyugatra Mediáig, a Káspitengertől délszakra Perzsiáig terjed. Ezen chus föld az örmény kútfőkben néha Aria, népe, más helyütt 'árik' nevezet alatt jön elő. Már-Ibas-Katina Bahlt világosan Aria városának nevezi. (Mar-Ibas-Katina Choreneinél 2. könyv, 2. fejezet).

Számos adattal be lehet bizonyítani azt, hogy a parthusok a száká, dáhá és scytha néptörzsekkel atyafiak; önként következik tehát az, hogy a száká, dáhá, massageta népek chusok. Ásolich örmény író a massagetákat nyilván chusoknak nevezi: „A massageték — mondja — kik Bahlban vannak, chusok.¹⁾

A tudós szentírás magyarázó Calmet, a száká névszót egyenesen a chus elferdítéséből származottnak állítja.²⁾

Ászolig a bahli massagetákat chusoknak,³⁾ Priscus⁴⁾ Bahlt a hunnok főhelyének, Eliseus végre a hunnokat chusoknak mondja,⁵⁾ — miket egybevetve, megtetszik, miszerint itt egyfelől száká, massageta, másfelől hunn és chus nevezetek alatt, valamint térben és időben,

¹⁾ Ásolich, 2. könyv, 3. fejezet.

²⁾ „On a transporté l' aspiration de ch, et au lieu de l'h on a mis une s. Je ne doute pas que ce ne soit de cette sorte que s'est formé le nom Saca domné aux Scythes, au lieu de Cascha ou Chusch. Calmet, Commentaires en Genese ch, 10. (Lukácsi, A magyarok őselei, 35 l.)

³⁾ Asolig, Historia Armena usque ad annum post Chr. 1000. L. 2, c. 2.

⁴⁾ Priscus in Excerptis legationum.

⁵⁾ Eliseus, Az örmények vallási háborúja 1 k. 9 lap;

ügy nemzetiségi tekintetben azon egy népről van szó s azon egy s nem különböző népet kell értenünk.

Persae cunctos Scythas vocant Sacas. Herodot. L. VII. (Lukácsi, 49 lap.)

Figyelmet érdemel azon, Strabo által felhozott körülmény, miszerint mind Pontus-, mind pedig Cappadociában, a hol tudnillik a szákok megfordultak, egy-egy Comana nevű város létezett, hol hasonló templom és hasonló Sacaea-ünnepély hirdette a késő maradéknak a szákokon nyert győzelmet. (Lukácsi 162 lap).

Ezen körülményeket egybevetve, kétséget nem szenved, miképp a Comana nevezet kapcsolatban áll a kun vagy Cumanus magyar néptörzs névvel és a szákkal egyjelentésű. (Lukácsi, A magyarok őselei, II. rész, 162 lap).

III. Czikkely. A massageták.

1. Fejezet. Bizanti Faust örmény író a massagetákról.

A hunnok és örmények közt folytatott véres harcokról Bizanti Faustnál a következőt olvassuk. A hunnokkal, 344-ben Kr. u., már Örményország téerein találkozunk. „Azon időben — mondja Bizanti — a saját rokona II. Chosrov, Nagy-Armenia királya ellen bosszút forraló massageta király Sanesan egybegyűjté hunnjainak nagyszámú hadait és hozzájuk csatolá a Poch, Thavasbar, Hetzmadag, Ismach, Kukár, Silp, Palasz, Ekerszun és más népségek csapatait, kikkel azután csakhamar háta mögé hagyván országa határait, átkelt a Kur folyón és Nagy-Örményországot seregével előzönlötte. Szadal helységtől Kándzág városig, mely Ádərbádágán (Atropatene) határszélén fekszik, tüzzel és vassal pusztított útjában mindenütt, a temérdek zsákmányt pedig és foglyokat főtáborhelyére viteté Ararát tartományába. A király rokona, a massageta király Sanesan elől, Vertanes patriárkhával Gook vidék Dáron nevű várába vonult, hol könyörgéseket rendelt, hogy Isten szabadítaná meg az országot az ellenségtől, ki egy éve, hogy azt dulja és pusztítja. Megérkezett ekkor végre görögországi útjából Vácse, Örményország főhadvezére, ki Ártávázdnak fia a Mámigonián nemzetségből, —

ki is a szétszort csapatokat azonnal összegyűjté, az ország nagyjait fegyverre szólítá, zászlóaljokat létesített, azután hadi rendben az ellenség felkeresésére indult, mely Czulkuch (bikafő) hegyen táborozott; hajnalhasadta előtt észrevétlenül bekerítvén, egy lóbig levágta, zsákmányát elszedte, foglyait szabadon bocsájtotta.

A táborozás ezen első sikerétől fellelkesült seregével Vácsé haladék nélkül Ararát terére szállott és a massageta királyt Sanesant Válásápátban találta. Vácsé a várost véres harcz után bevette és a hunnoktól abból kiszorította, kik azon sziklák szorosaiban kerestek magoknak menedéket, melyek Oságán erőd felett emelkednek; azonban Vácsé tábornokai: Pákrádi Pákárád, Rêsduni Mehuntág, Kárekin, az ámáduniak fejedelme Váhán és Káminei Váráz a futamlókat elérvén, heves csata keletkezett a szikla-bérczek torkolataiban, melyben a massageta-hunokok nagyrészt elesetek. Egymásra halmozott hullák boríták a szűk tért, melyen a vér, patak gyanánt folyt; az életben maradt kevés-számú hűnt pedig a nevezett tábornokok a palaszcsokok földjéig kergették.

Elesett az ütközetben a hatalmas Sanesán király is, kinek levágott fejét a királyhoz vitték, melyet midőn ez meglátá, könyekre fakadott és mondá: „Rokonom vala ez, az Arsacidák nemzetségéből;“ azután a patriarkhával kiment a csata színhelyére és látván ott a számtalan holt-testet, melyek már senyvedésnek indultak vala, megparancsolá, hogy temettessenek el; de mivel az eleven sziklába gödröt ásni lehetetlen volt, a szétszort tetemeket egybegyűjteté és kövekkel befedeté.

Igy boszultaték meg Sanesán királyon és seregén Gergely halála; az ország pedig jó ideig megnyugvék az éjszaki népek háborgatásaitól (Byzanti Fausz, Örmények történele, 3. könyv, 7. fejelet. — Lukácsi, 117 lap).

*

Mit jelentenek a felhozott helyen ezen kitételek: „A massageta királya, számos hunn-hadak fejedelme“, meg „A massageta királya egybegyűjté hunnjainak minden csapatját“ — egyebet, mint a mit az író alább világosan ki-

mond, hogy hunn = massageta annál is inkább, hogy a parthus származású örmény király a massagetákat véreinek és a királyokat rokonának vallja. (Lukácsi, 118 lap).

2. *Fejezet. Agathangelos örmény író a massagetákról.*

Agathangelos, Világosító-Szent-Gergely apostoli fáradásairól szólván, Örményország földterületi rövid rajzát a következő sorokban adja:

„És így egész Örményországban, annak egyik végétől a másik végeig hirdeté az evangeliumot, a madaghok városától a chaldeusokig (chaldaei, chalibes Panti) és a galarszok-ig, sőt éppen a massageták határszéleig, az alanok kapujától a kaspiak földeig; Phájdágárán örmény birodalmi végszéli városig, Amidától Nisibis városig, Assyria határvonal hosszában mindenütt Új-Sirág és Mákerdán földén, meg a korduenok vidékén haladva a hatalmas medusok országáig és Atropatenétől hirdetvén terjeszté Isten igéjét.“ (Agathangelos, Szent-Gergely élete. 624 lap).

Ugyancsak Agathangelos írja:

„A keresztény hitre tért Konstantin császár üdvözlésére menő Tiridátest római útjában országának négy főrangú tisztviselője kísérte, kik ugyanannyi tartomány kormányzói és hadtestek vezérei valának, tudniillik az első Új-Sirág, a második Assyria, a harmadik Árvezdách, a negyedik pedig a massageták határszélein állomásozó hadak vezére“. (Agathangelos, Szent-Gergely élete, 646 lap).

3. *Fejezet. Ammianus és Zozimus a hunn-massagetákról.*

Hunorum gens monumentis veteribus leviter nota, ultra paludes Maeotitas glaciale Oceanum accolens, omnem modum feritatis excedit (Ammianus Historiarum. L. XXXI.)

Dum haec ita geruntur natio quaedam barbara Transistrianas gentes Scythicas est adorta, prius quidem illa incognita, sed quae subito tunc temporis emersit, eos appellabant Hunnos (Zozimus L. II).

4. Fejezet. Hol lappangtak 375 előtt a hunnok?

Kétségtelen historiai tény levén — mondja Lukácsi — e szerint a massagetáknak Kaukasiában a IV. században Kr. u. és azelőtt, a világ előtt, legalább nevökről ismeretes, a hunnoknak ellenben a jelelt időszak előtt e tájakon a görögöknél és rómaiaknál ismeretlen volta, nem leendő bajos e helyen önkénytelten felmerülő eme két kérdésre megfelelni: „Hova lettek a IV. század után (mivel a históriában ezután semmi nyomuk) a kaukazusi massageták? Hol lappangtak ezen idő, jelesen 375 előtt Kr. u. a hunnok? Felelet: a IV. században a világtörténelem színpadára megjelent hunnok voltak a hajdankor massagetái és viszont a hajdankor massagetái nem mások, hanem a IV. században megjelent hunnok. Bizonyítják ezt a fennidézett örmény kútfők, melyekben a hunn és massageta nevezett, minden eszmezavar nélkül, felváltva s azon egy nép jelölésére fordul elő; bizonyítja Procop, midőn írja: „Massageták, kiket most hunnoknak nevezünk.“ (Massagetae, quos nunc Hunnos appellamus. Procopius, De Bello Persico. L. IV.)

... A nyugati részeken a hunnok felléptével, a különben is idegen eredetű massageta nevezet végképp eltűnt és feledékenységre ment, és helyét a tulajdon nemzeti név foglalta el.¹⁾

5. Fejezet. Attila hunjai.

Áttila hunjai felől kimondom véleményemet, mely abban központosul, hogy ők Kaukasiából, melynek — mint láttuk — ősrégi lakói s nem a chinai falak mellől jöttek Európába: emlékezetök a második század óta Kr. előtt Armenia évkönyveiben szakadatlan előfordul, hol

¹⁾ Id fere populis omnibus accidit, ut aliter a peregrinis, quam a suis nominarentur. Itali a Graecis Hesperii, Graeci Hellenes a Latinis, Afri a Graecis Lybes, cum tamen neque Itali Hesperiorum, neque Hellenum Graeci, neque Lybium Afri nomen usurpaverunt, ita quoque hi, quos Turcos appellamus ab hac appellatione abhorrent. Bodinus apud Desericium. L. t. c. 9. (Lukácsi, 124 lap).

hunn,¹⁾ hol massageta²⁾ néven, a szomszéd országok történeteibe a legkorábbi időben hatalmasan befolytak, fegyvereiktől görögök, örmények, perzsák egyaránt rettegetek, barátságukat kereste mindenki és nagyra becsülte, tudván, hogy a győzelem csaknem bizonyos azon a részen, melyen hunnok harczoltak, erejük tehát elegendő mindazon haditettek létesítésére, melyek a félvilágot bámulatba és rémülésbe ejtették; minél fogva éppen nem szükséges bizonytalan hypothesisekhez folyamodnunk eredetök és hatalmuk megfejtése végett, annál kevésbbé nem, mivel az egykorú és a hunnok megjelenésekor éppen Keleten élt szent Hieronym őket egyenesen Kaukásia bérceiből, a vaskapúk mögül, a massageták földéről vezeti: „Ab ultima Maeotide inter glaciale Tanaim et Massagatorum immanes populos, ubi Caucasi rupibus feras gentes Alexandri claustra coercuerunt, erupisse Hunnorum examina.“ (In Epistola Fabiolae ad Oceanum).

BCIV. Cikkely. Az avarok. library Cluj

1. Fejezet. Nehány régi író az avarokról.*)

A görög írók közül Menander (594) és Theophylaktos Simakotta (629) használták először az ogor, ugor nevet

1) Hunnorum gens olim habitavit circa eam Maeotidis paludis partem, quae subsolanum ventum versus spectat, erantque Tanai flumine magis Septentrionales... Hi vero omnes communiter Scythae et Hunni vocabantur, privatim autem secundum nationes, alii aliter ex patria cuique et usitata appellatione nominabantur. Agathias. L. V. (Lukácsi, 130 lap).

2) Massageta = *μασσαγίται* médz chus = nagy chus; miből aztán jobb hangzás kedvéért az örmény massachutból lett a görög massageta. Így értelmezi Indsidseán örmény régiségbuvár (Örményország régiségei, 65 lap. L. Lukácsi, 129 lap).

*) Ez a nép, mely törökül 'saracen'-nek neveztetett (L. ezen munka 17. lapján levő „2. Fejezet“ 2. jegyzetének, a 18. lapon levő második bekezdését) az örmény ávár (*ավար*) szóból nyert nevezetet. Az ávár örmény szónak jelentése: praeda, exuviae, spoliium; ragadomány, zsákmány, préda, martalék; a mit a katona az ütközetben az ellenségtől elvett, különösen annak fegyvere. Praedatorius: pusztító. Ávárél (*ավարել*): rontani, pusztítani; spolio, depredor, diripio. (L. Örmény akadémiai szótár, I. rész, 391 lap).

és pedig az avarokra, a nyugatiak közül Regino és Luitprand a magyarokra alkalmazva, kiket ugroknak, ungroknak neveztek. (M. Pallas-Lexikon, 9 kötet, 470 lap).

Az avarok vagy abarok nevöket Örményországban „Abaraner“ helység nevében örökítették meg, — a többi közt — Abarani Mechithár emlékezik meg, midön magát Náchicseván kerület Abaraner helységeből származottnak mondja. (Indsideán, Ó-Örményország, p. 508).

Pomponius Mela Armeniában Ibaranokat, Byzanti István és Suidas Obarenokat, Ptolomaeus végre Obordenokat ismert. Illető helyeiket itt soroljuk:

„Ubi nostra maria tractus excedit, Mantiani, Ibarani, et notiora jam nomina Amardi, Armenii.“ (Pompanius Mela. L. I.).

„Obareni pars Armeniae adjacens Cyro fluvio, qui Euphratem ex paralelo habet. Eorum vero et Quadratus Parthicorum L. VII. meminit. Prope Cyrum fluvium Obarenitae et Oteni habitant, qui sunt Armeniae magna pars.“ (Stephanus Byzantinus sub voce *Οβαρονοι*).

„Regiones Septentrionales incipientibus ab occasu Basilissena, Hobordena.“ (Ptolomaeus in situ Armeniae).

Kétséget nem szenved, miképp: obareni, ibarani, abarani és obordeni nevek alatt abarok rejlenek, kik a dáhoknak egyik felekezetét képezték és hihető együtt laktak Armeniában. „Ex Dais alii Aparni“ írja Strabo.

2. Fejezet. *Mangold Lajos az avarokról.*

Avarok, harcziás, lovas nép, mely a középkor elején nagy hatalmat alapított keleti Európában. Általánosán elfogadott nézet szerint az avarok az uraltaji nyelvcsalád török ágához tartoztak és külsejükre, szokásaikra és erkölcsaikre nézve a hunnokra emlékeztettek. Az avarok néven jelölték őket mind a bizanci, mind a latin írók. Valószínűen több rokontörzs egyesüléséből alakultak, a mint több ágra is oszoltak, nevezetesen a vár (uár) és a chun-avarokra, mely törzsek ugyanilyen nevű vezéreiktől kapták nevüket. Avar neve alatt különben kétféle népséget kell megkülönböztetni, úgymint a ma is élő avarokat és a népvándorlaskorabelieket. A népvándorlaskorabelieket, kiket a bizanci írók: abaroi, a latinúl író német

krónikások keverten avaroknak és hunnoknak, a szláv Nesztor obrik-nak neveztek, mint magas természetűek és büszke magatartásúak jellemeztettek (a szláv szó: o b o r óriást jelent). Némely tudós (Neumann, Zeuss) szerint Kr. ú. 546-ban tu-kinktől és topek-től széjjel vert „tszen-tszé“-k egy részét képezték, a kik több, nyugatról jövő népséggel erősödve a bolgár birodalmat (Volga mellékén) meghódítván, egészen Bécsig (a név: Bécs¹⁾ avar eredetű) jutottak s hazánkban kétszáz éven túl uralkodtak, míg végre Nagy Károly alatt (791—803) tönkretétettek: (Pallas-Lexikon, II. kötet, 363 lap. Mangold L.).

3. Fejezet. Lukácsi Kristóf az avarokról.

A mi az „aparnok“-at a magyarokhoz szorosabban kapcsolja, azon eddig tudtomra senkitől fel nem hozott és örmény kútfők segítségével nélkül nem is sejdíthetett fontos körülmény, miszerint bennök az érintett kútfők vezérfényénél, a hajdan hatalmas keleti „abarok“- vagy a v a r o k r a ismerünk. Az örmények tudniillik Hyrcanián túl, annak keleti határánál, tehát épp azon helyen, hol Strabo és Ptolomaeus tudósításai szerint az „aparnok“-laktak, abarokat és Abarországot helyeznek. Elyseus, II. Isdegerd perzsa királynak, a keleti hunnok elleni táborozását, melyben maga a nevezett író is részt vett, leírván: „A király — úgymond — országlása 16. évében táborba szállott a chusok ellen és hadseregét Hyrcanián keresztül Avarországba vezette.”)

Viszhangozza e sorokat az egykorú Phárbi Lázár: „Országlása 16. esztendejében Isdegerd a chusok ellen indítá hadait és a fogoly örmény főpapokat és országná-

¹⁾ Ausztria neve törökül becs memlekhethi; becs perzsa szó: ifjú, gyermek, — és memlekheth arab szó: birodalom, királyság, tartomány; tehát becs memlekhethi: a birodalom (német-római császárság) fia, ifjú tartomány. Ezen összetett szó első részével (becs) nevezi a magyar Ausztria fővárosát „Bécs“-nek. Sz. K.

²⁾ Elyseus, Az örményeknek a perzsák ellen viselt vallási háborúja, 8 k. 122. l.

gyokat maga után parancsolá vitetni Hyrcaniából Abarországba.¹⁾

Elyseusnál Isdegerdnek az örményekhez bocsátott egyik hadiparancsát olvassuk, melyben a király a chusok ellen vezetendő hadak gyűlhelyéül Abarországot jelöli ki: „Eltökélett szándékunk — mondja a többek közt a király — isteneink segítségével hatalmunk alá hajtani a chusok földjét; ti tehát véve jelen parancsunkat, gyalog és lovas csapataitokat gyűjtsétek azonnal össze és siessetek el Abarországba ott seregemmel egyesülendők.²⁾

A többször idézett Elyseus az avarokat egy helyen abarniai néven említi, mi a Strabo ,aparniai‘ nevezetével tökéletesen egyez, az örmények a görög p betűt b hangon ejtvén ki. Plolomaeus végre Hyrcaniában Abarnina várost, Ariában ,obares‘-eket ismert: „Quae juxta Paropamisades Pauriti, sub quibus Obares“. ³⁾

A mit a byzantinusokban a keleti avarokról olvasunk, csak támogatja a mondottakat. Szerintök az Európába vonult avarok szolgálk voltak a széles értelemben vett Perzsia határszéleinel lakott valóságos avaroknak, miért is megkülönböztetés végett al-avaroknak (Pseudo-Avares) hívták. ⁴⁾

A Perzsia melléki avarokhoz, kiket Byzant írói hún meg turk névvel illetnek, menekült európai avar főpap Bocalabra,⁵⁾ valamint viszont a keleti avarok közül egész

¹⁾ Phárbi Lázár, Az örményeknek a perzsák ellen vivott vallási és szabadságharczai, 148 lap.

²⁾ Elyseus, Az örményeknek a perzsák ellen viselt vallási háborúja, 1 k. 7. fejezet.

³⁾ Ptolomaei Cosmog. L. 6.

⁴⁾ Turci orientales tempestate hac legatos cum muneribus ad Justinum, Justiniani successorem, anno regiminis secundo (566) miserunt, ne Abares (servos suos) reciperet, obsecrantes . . . cumque Abari mox accessissent, qui Pannoniam habitare paceque frui Romanorum precabantur, ob datam Turcis fidem repulsam tulerunt. Theophylactus Simocatta.

⁵⁾ Fuit homo Scythia, Bocalabras vulgo dicitur, cujus vocabuli planissimam significationem si quis requirit, sciat id Graeca lingua, sacerdotem magnum sonare . . . Hunni ea sunt habitantes Orientem, ubi vicinus Persis, quos Turcos etiam nominari pluribus jam constat. Theophylactus L. I. cf. L. VII. — Theophanes L. (Lukácsi, A magyarok őselei, 41. lap).

egész csapatok vonultak be Európába és egyesültek az európai avarokkal, a keleti avar birodalomnak a törökök által a VI. század végével történt felforgatása után.

V. Czikkely. A basilidák.

1. Fejezet. Herodot, Strabo, Zozimus, Cedrenus a basilidákról.

Basilus, Basilaeus egyike azon számos idegen alakú és származású neveknek, melyek kivülről és jelesen a nemzeti névszók elferdítéséről ismeretes görögöktől ruháztattak a magyar faj egyes törzsökeire. *Βασιλευσι* (az az regii) királyiaknak nevezték tudniillik a görögök azon — szerintök — barbár népeket, kik királyi hatalom alatt éltek; így voltak Basilus Scythák, ¹⁾ Basilus Sarmaták, ²⁾ Basilus Hunnok. ³⁾

Állottak-e rokonságban a két első rendbeli, azaz a scytha- és sarmata-basilusok, — az örményektől Kaukasiába helyezett, — hún-basilidákkal, vagy a néven kívül semmi közük azokkal? — meghatározni bővebb adatok hiányában nem lehet; némi vérségi összeköttetést mindazon által sejdítenek velünk Zozimus és Cedrenus tanúsításai; az első — jóllehet kissé habozva — a basilidákat a hunnokkal, Cedrenus pedig a pacinacitákkal hozván kapcsolatba (Lukácsi K.):

„Dum haec ita geruntur, natio quaedam Transis-
trianas gentes Scythicas est adorta, prius illa quidem
incognita, sed quae subito tunc temporis emersit. Eos
adpellant Hunnos sive adeo Regii (Basilaei) Scythae
nuncupandi sint, sive quos ait Herodotus Istri adcolas
esse, sive denique in Europam ex Asia trajecere.“ Zozimus
Comes. Historiae Byzantinae. L. IV.

„Pacinacae gens Scythica est eorum Scytharum, qui
regii dicuntur (τῶν λεγόμενων βασιλείων Ξυθῶν) magna et
populosa et cui nulla alia gens Scythica resistere sole
possit.“ Cedrenus, Historiae Byzantinae, Tomo VI.

¹⁾ Herodot Historiarum. L. IV.

²⁾ Strabo. L. VI. cf. Ptolom. I. V. Appiani de bello Mithridatico.

³⁾ Chorenei Mózes, Nagy-Örményország, második rész, 65. fejt. — Zenobii, Historia Daronitica.

2. Fejezet. Chorenei a basilidákról.

„Tiridát király örményeivel leszáll a kárkárók ¹⁾ völgyébe, hol az éjszakiak ²⁾ hadi homlokvonalával találkozik. Mihelyt összeütközött a két sereg, azonnal ketté vágja az ellenséges tömeget óriás-szerű rohanással. Nem tudom kezeinek ügyességét kifejezni; azt sem mondhatom meg, hogy mennyi harczost terített földre, kik úgy hente-regtek, mint a hogy hánykolodnak a halak a föld felszínén, midőn szerencsés halász a hallal telt hálót kiüriti. A mint ezt a basilidák fejedelme meglátja, a királyhoz (az örmény királyhoz: Tiridáthoz) közeledik, aztán elővesz a lőfegyverzetből egy hűrből készült és bőrrel bevart kötelet és azt ügyes kézzel reá veti. A balvállon a vastag húst és a jobb oldalon a honalját találja; mert Tiridát éppen felemelte volt karját, hogy kardjával ráüssön valakire. Maga sodronyvérttel volt fedve, melyen át nyilak át nem hathattak. Mivel (a bászilidák királya) az óriást meg nem ingathatta, lova nyakára vetette magát; de nem tudta a lovat oly hamar sarkalni, mint a mily gyorsan nyúlt az óriás balkezével a kötél után és ezt hatalmas erővel magához rántja; azután rácsap kétélű kardjával és nemcsak a férfit vágja ketté, hanem a kötéssel együtt a ló fejét is.

Midőn a seregek látták, hogy hős királyukat ez a rettenetes kar ketté vágta, — futásnak eredtek. Tiridát őket üldözve egész a hunnok ³⁾ országáig üzi.

Habár az ő seregei is nem kis vereséget szenvedtek és nagyjai közül is sokan elesetek — ezek között volt az összes örmények főparancsnoka Mántáguni Ártávázd is, —

¹⁾ Alvania (álvánok) alatt Udi örmény tartományt kell érteni, mely ekkor az álvánok kezében volt. A kárkárók örmény nemzetsége, mely Udi tartományban lakott. Udi tartomány a kárkárók völgyének is („tásd kárkárác“) nevezetett. Sz. K.

²⁾ A scythák, a kiket a görögök és latinok szármátáknak neveztek.

³⁾ A hunnok az éjszaki szármáták egyik nemzetisége. A hunnok egyik része lakott ázsiai Sarmatiában, másik része európai Sarmatiában a Meotis-tó mellett tartozkodott. Mechithár-Lexicon, második rész, 307 lap.

mégis Tiridát, az atyák szokása szerint, csak tuszokat vesz és visszatér.¹⁾ Azután az alkalmat felhasználja, összehívja egész éjszakot, nagy sergeket szed, azokat egyesíti és Persiába megy Ardasir fia, Sapor ellen. Övéi közül négyet hadvezérnek választ ki: Mihrán-t, az iberiaiak helytartóját, kiben bizott, mert ez Krisztus hitét vallotta; Pákárád parancsnokot; Mánásirt, a rësdukok nemzetségének fejét és Váhán-t, az ámáduniak főnökét.“²⁾

A közölt, fontos idézet, mit az örmények Herodotjának nagyon nevezetes könyvéből merítettem, kettőről tesz tanúságot; először elmondja egész határozottsággal azt, hogy az örmények az ókorban is érintkeztek a vitéz basilidákkal;³⁾ de másodsor a tekintélyes örmény történetirótól megtudjuk azt is, hogy a hunnok nem Áttila idejében lépnek fel először, hanem már az előtt jóval szerepet játszanak Ázsiában, hol külön, önálló, saját nevről nevezett országgal („hunnok országa“) birtak, mely nem messze Armeniától nyugotra terült el.

3. *Fejezet. Van-e különbség a basziliusok és baszlidák között?*

A básziliusok⁴⁾ és basilidák között nagy különbség létezik. Ugyanis a „básziliusok“-ok görög-latin eredetű néptörzs, mely Heraklius császár halála után verődött

¹⁾ Zenobio Clag (örmény történetiró), il quale fu presente a questa battaglia, non la dice seguita nella pianura de' Carcaresi, ma a Daron; e la scrive piu particolareggiato di qui. Il P. Ingigian crede, e a ragione, seguite in quel tempo due battaglie: la prima, da solo Zenobio descritta, data nell' Udi con perdita de' nemici; la seconda recata in iscorcio dal nostro, nella provincia di Daron. Monachi Arm. Storia. pag. 251.

²⁾ L. Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története. Eredeti örményből fordította és magyarázó jegyzetekkel ellátta Szongott Kristóf, 183—185 lap.

³⁾ Kiepert szerint a basilidák („Basilidae Scythae“) az ókorban (Nagy-Sándor idejében) Chersonesos Tauricában (a mai Krim félsziget) és a felette elterülő földön laktak. (L. H. Kiepert, Historisch-geographischer Atlas der alten Welt, II. tábla [das persiche Reich und das Reich Alexanders des Grossen]).

⁴⁾ L. ezen munka 27. lapját (9. Fejezet. A basziliusok).

össze egy nemzetséggé; ez a nemzetség aztán az, mely a magyarok eleivel és rokonaival letelepszik az Etelközben. A baszildák, kikről Chorenei szól, ázsiai sarmaták voltak¹⁾. . . és csupán csak a különbség feltüntetése végett tettem ezen munkában említést az ázsiai baszildákról.

KÁBDEBÓ GYULA KÖNYVE.

Egy hazai örmény származású jeles műszaki tudós, Kábdebó „Az építő művészet története az ó-korban“ (Budapest, 1903.) című nagy album-alakú művében, mely 464 oldalra terjed, 1000 szöveg közti ábrával s 64 külön táblán 100 melléklettel: sorra veszi a különböző építészeti stílt s többek közt bár nem terjedelmesen, az örményről is megemlékezik. Az örményországi török-arab stílusú szeldsuk építészeti (lásd s. 448. oldal) ismertetésén kívül különösen az örmény templomok építési stíljét ismerteti, kijelentvén, hogy a kupoláknak gúla alakú befödése: örmény befolyásra vall.

Az ismertetés Lübke után történik, azonban szerző figyelmét az örmény kereszt tipikus alakja úgy látszik elkerülte, mert róla említést sem tesz; nemkülönben az a körülmény is, hogy a romániai Kurtea d'Argis illetve Árdzszes híres kolostortemplomát örmények építették.

Kábdebónak mindazonáltal kiválóan becses művéből a 417—419. oldalon előforduló két fejezetét közlésteszük. (A könyv ára diszkötésben 24 korona).

I. Örményországi templomok.

Arménia bizánci templomai rendszeren hosszúkás négyszöget alkotnak, melynek közepe görög kereszt alakban kupolával koronázva válik ki. A kupolához széles bolt-

¹⁾ A sarmatá-k a görög *σάρμα* (: gyík, lacerta) szótól nyertek nevet és jelentése: gyík-szeműek (kis-szeműek).

ivek közvetítésével keletről és nyugotról mély fülkék csatlakoznak, melyek közül amaz az oltár-apsziszt, emez a főbejáratot képezi. Délről és északról apróbb fülkék csatlakoznak a templomhoz, melyeknek közepén oldalbejáratok vannak.

Külsőleg mindezen fülkék rendesen sokszögű lezárást kapnak. Legkiválóbb példája az épületeknek az Áni katedrális (934. ábra), melynél a kupola négy pilléren nyugszik, melyeket a templom határfalaihoz épített félpillérekkel boltívek kapcsolnak össze.

A kúpola magos dombon áll és nem gömb, hanem kúpos formában van falazva. A mellékhelyiségeket donga borítja, keleten egy nagy oltárfülke van diszitve; a külső homlokzat erősen a keresztformát mutatja; a tető cseréppel van fődve, a kúpolát pedig hegyes kúptető borítja. Az egész épületet lábazatszerűleg három lépcső veszi körül, melyek csak a kapuknál vannak áttörve, a falak a bizánci modortól némileg eltérően tisztán grader-kövekkel vannak borítva. Az architektonikus dísz falpillérekön nyugvó falivekből áll. Az ablakok keskenyek és hosszúak, egészen lörésformájúak, csupán az oromfalakban kerek.

Ecsmiádzin kolostortemploma, az örmény Romának ez a katedrális nagy quadrátalakú alaprajzú, melynek közepén négy pilléren kupola áll. Az innen elágazó négy keresztzárny mindegyike nagy apsziszban és tetején kupolás tornyokban végződik; a nyugoti homlokzat toronyszerű hozzáépítés, földszintjén nyílt előcsarnokkal.

A belső rész festményekkel van túlhalmozva. Az áchpáti templom hasonló alaprajzot, de erősen mérsékeltebb méreteket mutat. A többi arméniai templomok, mint az uzunlari, vághársábádi stb. hasonló alaprajzi és homlokzati elrendezést mutatnak és legfőlebb apró részletekben térnek el az általános típustól.

II. Kurtea d'Argis püspöki kolostortemploma.

Ez a templom a bizánci kincepisot a leggazdagabb izlámforma képzéssel egyesíti (933. ábra), 1511—1526-ig épült; tulajdonképen két részből áll, melyek mindegyike külsőleg karcsú kupolával van hangsúlyozva. A keleti rész

négyszöges alaprajz fölött nyolcszögű kupolát és körülötte 3 oldalról, belül kerek, kívül szögletes apsziszokat mutat; a nyugoti rész nagy négyszöges csarnok, melynek közepét 12 oszlopra helyezett kupola képezi; az oldalakat dongaboltzatok borítják, melyeknek nyugoti sarkában két kis kupolával fedett torony áll. Az oszlopfejek a templom belsejében és a főpárkányok annak homlokzatán az izlamstílus sztalaktit részleteit mutatják. A templom belül falfestményekkel, kívül boltívvel, kerek és négyszögletes keretezett ablakokkal, általában az összes rendelkezésre álló felületeken rendkívül gazdag levél és vonalas diszszel van ellátva. Az egész építmény a keresztény és mohamedán stílus egyesülésének fantasztikus és rendkívül graciózus alkotása.

KÁBDEBŐ GYULA.

AZ „ÖRMÉNY“ SZÓ A MAGYAR NYELVBEN.

Dr. Herrmann Antal egyetemi előadásaiából.

I. Szótári adatok.

A magyar-örmény tanulmányokra nézve nem érdektelen megállapítani az „örmény“ szó szerepét a magyar nyelvben. Patrubány Lukács tudományát illető feladat volna ez. Nem is akarok én beható tanulmányt írni. Csak összeállítom erre vonatkozó jegyzeteimet. Előbb a szótárakban és lajstromokban előforduló főbb adatokat, aztán a történelmi és szófejtési megjegyzéseket.

Az Apafi előtti örmény telepedések történetére nézve fontosak az örményekre vonatkozó helynevek. Ezekből már Lukácsi nagy műve befejezésében (A Magyarok őselei, II. rész, 247—248 l.) a következőket sorolja fel: 1. Örményszékes, románul Ármány, Alsó-Fejérmegye marosi járásában. — Ma azonos nevű kisközség, a kisenyedi járásban, 1608 lakóssal, kik majdnem mind oláhok. 2. Szász-Örményes, roin. Örmjenis, Küküllőmegye felső járása. Ma Szászörményes, kis oláh község. Ormenis, szászul Irmesch, Kisküküllő, erzsébetvárosi járás, (czigánytelep tanyával) 809, tulnyomóan szász lakóssal. 3. Örményes, Középszolnok m., szilágycsehi járás. Ma u. a. k. k. Szilágymegyében, oláh Urminis, 645 l., majdnem mind oláh. 4. Örményes járás és falu, Kolozs megye alsó kerületében. Ma Mezőörményes k. k. járási székhely Kolozs megyében, 1287 l. $\frac{3}{4}$ oláh. 5. Örmány, németül Armenen, Belső-Szolnokm.

dési járásban. Ma u. a., k. k., Szolnok-Dobokam., szamosújvári járás, 601 l., $\frac{7}{8}$ oláh. (Etymologiailag fontos névalak mélyhangú volta miatt). 6. Örményes helység (és patak) Aranyosszék alsó járásában. Ma u. a., k. k., Torda-Aranyosm., felvinczi j., 406 l., oláh. Ezekhez még hozzáadhatjuk a mostani helységnévtár szerint: Örményes k. k., Krassó-Szörénym., teregovai j., 2598 l., oláhok. Örményes, Fegyvernek községhez tartozó tanya, Jász-Nagykún-Szolnokm., középtiszai j., 677 l., magyar. Ürményháza (régebben Örményháza is) nagyközség, Torontálm, bánlaki j., 1586 l. magyar. (Ürményi gróf telepítése 1815-ben). A M. T. Akadémia Nagy szótára (IV. köt. 1867) csak az 1., 3. és 6. alatti helyneveket említi.

A Pallas-Lexikonban a következő adatokat találjuk: Örményesi (l. örvényesi) kolostor, Zalamegyében, Kehedi mellett 1390. alapított, 1400 körül, nagy bucsújáró hely; a XVI. században a törökök elpusztították. — Belényes-Örvényes község. Örmény kö = armeniai kö, = lazurkő.

Pesti Frigyes 1864-ben tudakozó ivatek küldött szét a kormányhatóságok útján az ország minden községébe, a helység- és helynevek összegyűjtése és magyarázata céljából. A beküldött kéziratok a M. Nemzeti Múzeum kéziratárában vannak, 100-nál több ivrétű nagy kötetben. Én nagyjában átnéztem, de csak Száz-Örményest és a középszolnoki Örményest találtam meg benne. Ez utóbbiról ez van megjegyezve: köztudomásból a helynév eredetéről ösmerettsége nem tudatik. Szamosújvár neve latinul Armenopolis, németül Armenierstadt. A várfalvi határban az Aranyos mellett egy szikla neve: örménykő vagy örvénykő.

A Magyar Nyelvtörténeti szótár és az újabb Magyar Tájszótár adatairól alább szólunk.

Mindjárt itt meg kell jegyezni, hogy az „örmény“ szóval összetett tulajdonnevekben ezt a szót többnyire örvény értelemben kell venni. A két alak ugyanazon névben is előfordul, egyszerre váltakozva.

Tanulságosak és fontosak a Magyar Oklevél-szótár adatai (726—727 l.). Az örvény-nek ilyen hangzású régi alakjait sorolja fel (sokféle írással): örém, erém, örém, övény, övény, örím, örím, öríny, öríny. Legrégibb az eurim írás 1095-ből. Az örvény legrégibb alakja ewrwen 1520-ból. Az örmény (= örvény) mellékalakjai: ermény, ermíny, örmény. Legrégibb adat 1323-ból: Noghermen et Kyusermen. (Nagyörmény és kisörmény). Az örményes mellékhangzásai: erményes, örményes, örményös, örményös, ilyen alakban villa Eurmenes. (1211. 1277) predium de Eurmenes, (1266) nobiles de Eurmenes (1377), villa Eurmemis (1222), possessio Ermenes (1358), villa Ermenes (1418).

Az örmény = armenus a Magyar Oklevéltárban nem fordul elő. (A Magyar Tájszótár számos adatát, melyekben az egyszerű ör tö fordul elé öröl igei értelemben, kiegészíti az Oklevél-szótár

ezen érdekes példája: „Az debreczeni ember, ha őrne akar, idején szert fogjon, szénát vigyen s hét számra őrzön.“

Ez adatokból következik: 1. az örvény régi alakjai szerint e szóban a vény nem eredeti és nem a vány, vény képző, 2. Tulajdonnévül e szónak csak „örményes“ alakjai fordulnak elő. 3. A tulajdonnevek mind Balaton mellékéről valók, tehát ezzel is az örvény értelemre mutatnak. 4. Mellékelten megjegyezzük, hogy az örvény-nek különböző értelme volt, jelentette a víz nagy mélységét (profunditas, abyssus), kavargó, örvénylő helyet (vorago, gorges), sodrát (cursus), hosszú folyását vagy állását (stagnum), tavat (lacus), halastavat, halászó helyet (piscina, piscatura), sekélyes köves helyet (locus petrosus), szigetes helyet (insula).

Ezen alakokról: Villa Ermenes (1093-ból), Fluvius Eurmenes (1219-ből és 1266-ból. Magyar Nyelv történeti szótár, IV. kötet 1891) és a Tihany melletti Eurmenes, Eormenes helységről (1297 és 1412-ből stb.) Simonyi Zs. kimutatja, hogy mai alakjuk Örményes. (L. Magyar Nyelvőr XVII. 9—10. l.). Eurmenes helynévnl Jerney (Magyar Nyelvkincsek, I. 105) ezt jegyzi meg: „Népünk ma is mondja több tájon örménynek az örvényt. (V. ö. M. Nyelvőr, XXI. 9. l.).

Ez átvezet bennünket az örmény szónak mint köznévként jelentésére. Az ilyenmő tárgyalás szokott rendje szerint különben ezzel kellett volna kezdenünk. Legfontosabb a magyar-ugor összehasonlító nyelvészet egyik úttörőjének, Budenz Józsefnek fejtegetése (Magyar-ugor összehasonlító szótár, 853—857. l. — V. ö. M. Nyelvőr, XIX. 153).

Budenz szerint őri, özv, örvény, örül, örül, öröl, sőt orsó és ár is mind egy gyökérből valók és ezek rokonságát az örvény szónál tárgyalja (951. sz.). Az örvény régibb alakja örmény, az örm intenzív igetöböl. E mellett szólnak a fent felsorolt helyneveken kívül a következő adatok a régi és a népnyelvből: Ermenes (1093-ból) = gorges, Wasserstrudel. Örmény-gyüker = enula campana. (Felvinczi, De conserv. b. valetudine, 1694). Szt-Jakab hóban az örmény-gyüker, (Miskolczy, Jeles vadkert, 1702). Örmény-gyükeres bor: nectarites, (Pápai Páriz Ferencz, szótár, 1767). (L. Magyar Nyelvtörténeti szótár, II.). — A mai népnyelvből: örmény = örvény. (Körös-Tarcsa, Herman Ottó, M. halászat könyve, Szeged, Király Pál.). Örmén-tő = örvény-gyüker, (Székelyföld, Kiss M.). Örménlik = örvénylik, örvény módra kavargó, pl. sok ember a vásárban, vagy egyes ember, a ki ugyanezen helyre vissza-vissza csavarog (Szinyei József, Magyar Tájszótár, II. köt. 42. l.). Az utolsó adatnál hibás a M. Nyelvőrrre való hivatkozás; az adat a X. kötetnek nem 39, hanem 139 lapján található).

Az örmény szó egy másik jelentésében összefügg az öröl igével. Ermen kw (örménykő) = lapis molendinarius (Németújvári glosszák, XV. század, 201. l.). — Só-örmény = Salzmühle (Nagykőrösi regestrumok, XVII. század, Régi magyar költők tára, V. 352.)

Örmény, az örléstől, hogy más mintegy örlemény. (Gelei Katona István, Titkok titka 1645). (M. Nyelvtörténeti szótár, II.) — Ehhez Simonyi Zsigmond: Hogy G. Katona darálót ért-e rajta, nem bizonyos. Úgy látszik, az örmény az örvény mellék-alakja. (Ritka szók és szólások, M. Nyelvőr, XVII. 10.).

Mult év június havában azok közül, kik a kolozsvári egyetemen néprajzi előadásaimat hallgatták, vagy 20-at kiveztem Kalotaszegre, etnografiát tapasztalni. Magyar-Bikalra mentünk. Az expeditio turista-részét kegyetlenül elverte az eső, de azért sok érdekes népéleti tanulásban volt részünk. Egy paraszt csürben ebédeltünk jóízűen. Böven töltöttem a tiszta bikali termőből. Aztán apróra megtekintettük a háztáját. Jól megmagyarázták nekünk a szín-eresze alatt meghuzódó örményt. Ez primitív, de igen praktikus kis örlő kézi malom. — A M. Nyelvőrnek most megjelent novemberi számában (477—78. l.) érdekesen ír erről Simonyi Zs., Malonyay Dezsőnek az „Új Idők“-ben (1904 X. 2) közlött cikk ötletéből. Ez utóbbi ezt jegyezte fel Bánffyhunyon: Felesége az örményen örményezte a gelétet = az örlőn örlötte. A sörményt oláh hozza Páncsicsóról (Pánczélcsehről). A sörmény, a mivel az örményezést vagy sörlést végzik, gelét-örlő szerszám. A rajza is meg van az „Új Idők“ idézett helyén. A sörményből és sörlésből lett sörmény és sörlés; utóbb elhalványult benne a só képzete, a sörmény egyenlő lett az egyszerű örménnyel, s a kalotaszegi most általán örlő szerszámot ért rajta.

Ámbár ezek szerint az örmény-ben nem a -vény főnévképző szerepel, mégis ügyet kell vetni erre is. Érdekes és az örmény: örvény fejlődés mellett szól Fischer (Halász) J. észrevétele, hogy a -vány kiszorítja a -mányt, s hogy a magyar v-nek ugor m felel meg. (Magyar Nyelvőr, III. 535—536.) A -mány és -vány közt különben nincs különbség Rendszerint az igebeli cselekvés eredményét jelentik, de néha az alanyét is; pl. szökevény = a ki szökik; növevény, növény = a mi nő; görvény, (görvény) = a mi görög. Továbbá kezdemény = kezdés; jövevény: jövemény.

Ezek után áttérhetünk arra az örmény szóra, a mely armenus-t jelent. Azt, hogy ez a szó hogyan alakult, — egy második cikkben próbálom fejtegetni. Legrégibb alakját a XV. századi németújvári glosszában találjuk: ermen, feltéve, hogy ez armenus-t jelent, és nem örlőt. A Magyar Tájszótár csak egy szótalmot ismer: örmény tapló = a gyékény barkás virágjának gyapótszerű anyagából való tapló, máskép páklya tapló (I. M. Nyelvőr, XII. 528). De Timkó György, a magyarság ősi tűzszerszámáról a M. Néprajzi Társaságban 1905 nov. 15-én tartott előadásában valami polyporus gombát nevezett örmény taplónak. Meglehet, hogy csiki és máramarosi örmények látták el az alföld népét a felföld termékével. Erdélyből és a felvidékről származhatott jobbadán a csiholó aczél is, míg a kova (türkö) Franciaországból került.

Lám, milyen messzeható kulturérintkezést tesz fel a primitív ember primitív szerszáma!

Lehetetlen, hogy az erdélyi magyar nyelv ne ismerjen még egy csomó fogalmat, melynek jellemző jelzője az örmény. Régebbi nyelvünkéből csak egy kifejezést regisztráltak: Örmény süveg = pileus armenicus; armenischer Hut. (Magyar Nyelvtörténeti szótár). E szólásnak elég érdekes kulturtörténeti vonatkozása van, azért befejezésül idézem forrásának egész ide tartozó helyét.

Rettegi György emlékiratait közli a Hazánk (I. kötet 1884.). A 366—67. lapon ezeket találjuk: Másnap ebédre jöttünk Szamosújvárra stb. (1760 febr. 13). (későbbi kézzel). Minthogy semmi olyan nem következett, hogy üresen ne maradjon ez a kis papiros, azt írom ide, hogy . . . in hoc anno 1763 kezdének némelyek viselni fejér vagyis hamuszín berke és másféle fekete báránybőr süvegeket, melyek kívül-belül báránybőrből valók, félig felhajtva, de a külső része kihatva és czifrán pántlikával összekötve úgy, hogy mikor akar, leeresztheti; eddig is volt, de posztból volt a külső része, azt örmény — a másikat lengyel süvegnek mondják.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A balkáni örménység és a mi Múzeumunk. Az az üdvös mozgalom, mely a káukázusi, illetve orosz-örményországi fajrokonok közé vezetendő expedíció kérdésével kapcsolatban az Örmény Múzeum számára gyümölcsötvetendő egyéb tanulmányutak rendezésére keresztülvitelét is napirendre tűzte: *Argutinszky* örmény herceg, káukázusi nagybirtokos meleg érdeklődésének egyik legfontosabb eredménye. Azonban a mintegy 5 ezernyi lengyel örménység (Bukovinát és Galiciát értve) szintén fölkeresendő, különösen a lembergi örmény intézmények és emlékek, továbbá a krakói és lembergi nyilvános gyűjtemények örmény vonatkozású tárgyaitak megtekintése szempontjából. Persze a súlypont *Kuty* örmény városra helyezendő. Továbbá figyelembe kell vennünk a balkáni örménységet is. Értesülésünk szerint most tért vissza közel 4 hétre terjedő lelkeszi körutjából *Duha L. Dávid* dr. újvidéki kamarás-plebános és örm. kath. apostoli hitküldér, ki ez alkalommal is szokás szerint meglátogatta mindazokat az örménylakta balkáni helyiségeket, melyek jelenlegi körutjába estek. *Duha* dr., ugyis mint a bécsi mechtáríta-rend jeles kormánytanácsa, hiveit mostani útjában az egyházi szentségekkel ellátván, nem mulasztotta el, hogy a kínálkozó kedvező alkalmat arra ne használja, hogy Bulgária és Románia örmény lakóinak figyelmét az „Örmény Múzeum“-ra irányítsa. Hír szerint meg is indult a mozgalom, hogy

legközelebbi misszió-utjáig mindenfelé összegyűjtik az örmény-jellegű ajándéktárgyakat, melyeket aztán Duha dr. személyesen fog átvenni. Többek közt a galaci nemegyesült, illetve gregoriánus (Iuszávorncsnágán) örmény lelkész már is megígérte, hogy összes kiadványait egyenesen Szamosújvárra küldi az Ö. M. könyvtára gyarapítására. Egyszóval az Örmény Múzeum = „Háj Thánkárán“ kezd már a Balkánon is népszerűvé válni. Már pedig az nem csekély fontosságú, ha az aldunai országokban élő nemzetfeleink is támogatják e nagyszabású kulturakcióit. Egyedül Bulgáriában 15 ezer örmény él (köztük 3000 kath.), Romániában 5000 a létszámuk alig pár száz katholikussal soraikban, ehhez számítva a szerbiai, montenegrói, macedoniai 10—15 ezernyi fajrokonokat, a magyar birodalom 20 ezerre menő örménységével együtt a lennyel örményeken kívül egy 50 ezer főnyi örmény elem szellemi meghódításáról van szó az Örmény Múzeum égisze alatt.

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősege 969 szám alatt (1905. decz. 7) a következő érdekes sorokat intézte az „Örmény Múzeum-Egyesület“ elnökségéhez: „Folyó évi október hó 31-én kelt jelentéséből elismeréssel vettem tudomást a szamosújvári római castellum helyén megkezdett ásatások eredményességéről. A mi azonban az eddig feltárt alapfalaknak feltakart állapotban leendő fentartása tárgyában tett javaslatát illeti, értesitem a tekintetes Elnökséget a felől, hogy alkalmi szaktudósítónk: dr. Finály Gábor úr jelentése alapján a csekély jelentőségű épületi maradványoknak nagyobb költséggel járó állandó fentartását nem tartom kívánatosnak. Föltétlen szükséges azonban, hogy a mostani ásatások alkalmával felszínre került épületrészekről a már korábban feltárt alapfalakkal kapcsolatosan tüzetes mérnöki felvétel készíttessék s felkérem a tekintetes Elnökséget, hogy a maradványok végleges betakarása előtt ezen felvétel szakszerű elkészíttetéséről gondoskodni sziveskedjék. Hazafias tisztelettel Fraknoi Vilmos országos főfelügyelő.“

Új alapító tag. Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ alapító tagjai sorába lépett Maros-Vásárhely érdemes, tudós, bőkezű, szeretett apátplébánosa, ki sokáig volt az odavaló róm. kath. főgymnásiumnak derék igazgatója. Karácsony Márton apát úr a kétszáz koronát már el is küldötte a Múzeum felügyelő bizottságának elnökéhez. Midőn a Mindenhatót arra kérjük, hogy jutalmazza meg alapító urat ezen és számtalan más jótettéért hosszú élettel és tartós egészséggel, egyúttal azért is esedezünk, hogy adjon a jó Isten Múzeumunknak minél több alapító és rendes tagot; mert csak akkor fogja tudni magasztos hivatását betölteni, ha elegendő anyagi erővel rendelkezik. . . .

Kik fizettek elő az örménység köréből Kövári L. „Erdély földérikaságai“ című ma is becses könyvére? Déva: Kosztin Lukács, Dés: Czecz Ant., Hátszeg: Kámen sky P., Lukács M. Török J.; Kentelke: Lád ay I; Kolozsvár: Lád ay Á., Viko l Ger-

gely, Elekes; Szamosújvár: Czetz Gergely, Placcsintár Dávid, Mártonfi Antal, Gábrus Zakhar, Kopár Simon, Papp Tivadar, Verzár Joáchim; Zilah: Ábrahám Gábor, Harmath Ferencz, Harmath János és ifj. Bulbuk Kristóf. Említett mű 1853-ban Kolozsvárt jelent meg s a kérii fürdőről így ír: Szamosújvárral szemben fekszik. Mint az utas Kolozsvárról Désnek tart, az országút mellett egy völgyből tűnik fel, melynek zöld lombjai közt néhány lak fehérlik: ez a kérii fürdő. 1830-ban már mint fürdőt említik, s csúz elleni hatásáról dicsérik. (Lásd Nemzeti Társalkodó 1851. 19 lap). 1851-ben elhalálozott Czakó, az ismeretes alchymista, s csőd alá jött kir. pénztárnok tömegével együtt e fürdő is az álladalomra jött. Vízét, minek kollós tojás íze van, nem isszák. Feredőnek melegen igen szeretik. S nyárban a szivattyú, mi kutjából a melegítőbe vizét felvezeti, nem igen sokat pihen. Ferdő intézete körül néhány lakszoba is van; de vendégei inkább Szamosújvárra szállnak. Kényelmére áll a vele szemben álló nagy fogadó.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Kopacz Lukács adománya. Ez a jó hazafi, Gyergyó-Szent-Miklós ezen bőkezű fia, a napokban két érdekes tárgyat küldött Múzeumunk részére. Egyik egy régi pallos és a másik Mária-kép. Valószínű, hogy ez a pallos az odavaló örmény község pallosa volt. Ugy látszik, hogy az adományozó derék urnak apja, vagy nagyapja volt a községnek utolsó főbirája . . . és a pallos kezénél maradt. — A képen felül ez van latinúl: Nos cum prole pia, benedicat Virgo Maria (Áldjon meg minket fiával együtt a kegyes Szűz-Mária). Alúl pedig ez az irat látható: „Vera effigies B. Virg. Mariae, flentis in Transilv. ad Claudiopolim aº 1699, die 15. febr. visitur in Templo Academico Claudiopoli (A boldogságos Szűz-Mária valódi képe, mely könnyezett Erdélyben Kolozsvár közelében [Mikola?] 1699. febr. 15-én. Látható Kolozsvárt az akadémiai templomban). A kép alúl vastag vászon, reá van ragasztva papiros. A Mária feje és két keze, valamint a kis Jézus feje, egyik keze és lábujjai papirosból valók, a többi, tehát fejdísz, ruha . . . selyemből, arany- és ezüstszálból készült. Mária nyakán és két kezén igazi gyöngy. Ezzel együtt tehát már három kép van az erdélyi részekben, melyekről azt mondják, hogy könnyezett. A kolozsváriról és mikolairól, melyeknek, tudtommal, nincs aláírásuk, csak a hagyomány mondja, múzeumunk képéről maga az egykorú, rajta levő aláírás mondja. Képünk aláírása azt mondja, hogy ez a „valódi kép“ (vera effigies), akkor a másik kettő másolat(?). — Addig is, míg mások is hozzászólnának ehhez a fontos kérdéshez, adományozó urnak szíves köszönetet mond az „Örmény Múzeum“ fölötte érdekes adományaiért!

Lukács Antal adománya. Ez a derék úr, ki Aradon lakik, egy becses pénztartó erszényt küldött az „Örmény Múzeum“-nak. A fekete selyemből készült szép erszény belül kék selyemmel van kibéelve. Hossza 45 és szélessége 21 cm. 1805-ben készült. Akkor azért csináltak olyan nagy erszényeket; mert papirpénz még nem volt (az első bankó = fekete bankó 1806-ban került forgalomba). Az örmény kereskedő akkor aranypénzét tüszűjébe és az ezüstet erszényébe tette. Ezt a négy aranyzsinorral (melyeknek végeiről négy aranyrojt csüng le) befűzhető erszényt Jakabffy Mária varrta saját kezével és adta ajándékba jegyesének: az adományozó ur nagatyjának, Lukács Jakabnak. Az erszény egyik oldalán kívül L. J. betűk vannak aranszállal kivarrva; a betűk felett koszorú és alul szív. A másik oldalon O. M. (Jakabffy Mária). Itt is a betűk felett koszorú és alul szív. A két irat között ez az évszám látható: 1805. Ezekon kívül az egész erszény még szépen ki van cifrázva aranszállal. A menyasszony, ki oly csinosan varrta meg ezt az erszényt, 1787. szept. 30-án Szamosújvárt született. Unokája volt a híres Jakabffy Simon udvari tanácsosnak (ez volt az Apaffy örményei közt az első consiliarius). Apja Jakabffy Miklós volt. A pap, ki keresztelte és bérmálta, a nagynevű Jakabffy János főesperes és plébános volt. Az adományozó urnak meleg köszönetet mond a Múzeum igazgatója.

Egy kép-adomány. Bogdánffy Mihály Kolozsvárról egy Világosító-Szent-Gergelyt ábrázoló aczélmetszetű képet ajándékozott az „Örmény Múzeum“ számára. A kép azt az ismert jelenetet ábrázolja, a mint az örmények nemzeti apostola Tiridát királyt megkereszteli. A szép kivitelű metszetnek különben az kölcsönöz nagyobb érdeket, hogy azon a Világosító-Szent-Gergely fejét diszitő püspöki süveg ó-kori divat szerint van ábrázolva. A kép annyira finom és művészi benyomást kelt, hogy esetleg megérdemelné, ha az „Örmény Múzeum-Egyesület“ róla képes levelező lapot készítené, melynek nagy kelete lenne nemcsak a Szamosújvárt és más örmény városokat (Erzsébetváros, Szépviz, Gyergyó-Szent-Miklós, Ujvidék) illetve plébániákat látogató idegének előtt, de egyáltalában az örmény családok körében. Ilyesmi az örmény kolostorokban is keresett emléktárgy volna. Hátha a bécsi vagy a velencei örmény nyomda vállalkoznék az előállítására. (Főlöszleges a vállalkozás, miután az „Armenia“ clichéjével, mely most is birtokunkban van, nyomult ez a szép kép. Szerk.) Az ilyen képes-lapot minden örménylakta helyen lehetne terjeszteni.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Szýria üzleti viszonyai. A beyruthi s általában a syriai üzleti élet s kereskedelmi világ összes jelenségeinek megítélésére első sorban is szükséges az itteni kereskedői elemmel megismerkednünk, melynek természete, tisztessége és az üzletek megkötésénél

és lebonyolításánál tanusított viselkedése képezik a kereskedelem alapját. Míg Törökország többi részében a kereskedelem jobbra idegen kezekben fekszik, ehhez számítva a benlakó görög, ö r m é n y és spanyolzsíd kereskedőket is, kik az uralkodó török elemmel szemben mégis idegeneknek tekintendők, addig a syriai kereskedelem mondhatni majdnem kizárólag a benszülött arab lakosok kezében van, kik a többi keleti népekkel szemben a legélenkebb kereskedelmi szellemet és üzleti képességeket tanusítják. Beyruth főleg keresztény város lévén, a kereskedők nagy része is keresztény s a várost elárasztó európai szerzetes vagy amerikai misszió iskolákban elég jó nevelésben részesülnek; sőt az amerikai egyetemnek egy a mi kereskedelmi iskoláinknak megfelelő fakultása is van s így képzettségüknél fogva is nagy előnyben vannak Törökország egyéb benszülött kereskedői fölött. Hasonlóképen az európai nyelvekben s viszonyokban való jártasságuk az európai országokkal és Amerikával való közvetlen érintkezést is nagyban elősegíti. Ehhez járul még a szyriai arab kereskedő három tulajdonsága. Ugymint: igénytelensége, nagy kereskedői routine-ja és csekély erkölcsi érzéke, a mik együttvéve a benszülött kereskedő fölényét a többiekkel szemben nagy mértékben biztosítják. Az arabok igénytelensége általánosan ismeretes s jóllehet ez a jobb czikkek és divatárúk kelendőségét megnehezíti, de a kereskedőt képessé teszi arra, hogy takarékoskodásával tőkéhez segítse, a minek üzletében igen nagy hasznát fogja venni. („Kiviteli Szemle“).

Kuba szigetén nemcsak a dohány és kávé, hanem a méz is nevezetes productumot képez. Sehol a világon nincs annyi méhes, mint e szigeten. A spanyolok már régen meghonosították a méheket s a méhtenyésztés annyira elterjedt, hogy alig lehet képzelni valakit, a kinek legalább egy pár kas méhe ne volna. Az éghajlat is nagyon kedvező, a virágzás folytonos, s a méheknek nincs telők. Egész méhes tanyák vannak, külön apró épületekkel, melyekről azt gondolná az ember, hogy valami mesebeli apró kastélyok. Az ilyen tanyák körül külön veteményeznek, hogy a méhek bőven el legyenek látva virággal. A méz és viasz Kuba egyik nevezetes kereskedelmi czikke.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.

== SZAMOSÚJVÁRI HÍRADÓ. ==

— A most lefolyt évben egy nagyhorderejű kultur-intézménnyel gazdagodott városunk. Ugyanis a mult évben létesítettük a szép hivatással bíró „Örmény Múzeum“-ot, melynek a gondos város a régi gymnasium emeleti részében adott helyiséget. A hasznos intézmény ugyan hivatalosan még nem nyilott meg, mert megerősítés végett felküldött alapszabályaink még vissza nem érkeztek; de azért az érdekesnél érdekesebb tárgyak — hála a jó Istennek és köszönet a meleg és rokonszenves érdeklődésnek! — nap nap után érkeznek a postán . . . Ha alapszabályaink visszaérkeznek, azonnal megindul a tag- és tárggyűjtés. A Múzeum megnyitása — ha Isten segítő kegyelmét tőlünk meg nem vonja — tavasszal történik meg. Addig pedig jól elkészülünk a felszereléssel, rendezéssel, lajstromozással . . .

— Örömmel adtunk hírt folyóiratunk jelen számában is (l. a „Kisebb közlemények“ rovatát) a Múzeum számára küldött újabb adományokról. Ott közöltt örvendetes hírünket itt azzal egészítjük ki, hogy nyilvánosságra hozzuk azt, mit hónapokkal ezelőtt kellett volna megtennünk. Eddig azonban azért nem tettünk említést azon becses adományról, melylyel M o l d o v á n Simon tisztársunk Múzeumunkat megajándékozta, mert még nem vehettük át azt a sikerült képmásolatot (Rubensnek Krisztus keresztről való levétele), melyet Szongott Jakab festett az adományozó számára . . . De most, midőn már kezdjük rendezni tárgyainkat, hasznosnak tartottuk a felemlítést annál is inkább, mert a példabeszéd is azt tartja, hogy: „A szó indit, de a példa vonz“ (Verba monent, exempla trahunt“ . . . Ha nem is mondjuk, tudja a szerény, de jólelkű és bőkezű adományozó, hogy becses ajándékát szives köszönettel fogadta a Múzeum. . . .

— „Valamint Dés, úgy Szamosújvár is már letárgyalta és elfogadta a gróf Kornis Károly által benyújtott és a két város villanyvilágítására vonatkozó concessio-szerződéseket. A villamos telep, a mely a két város világítási és erőátviteli áramszükségletét fogja szolgáltatni, nemsokára elkészül. A villamos-telep, a Ganz-gyár tervei szerint — Szent-Benedeken fog felépülni s a tervnek bizottsági revisiója decz. hó 10-én volt. A bejárásón részt vettek gróf Kornis Károly, Rupcse György udvari tanácsos, dr. Hoór Mór műegyetemi tanár, a Ganz-gyár igazgatója, Ripka Ferencz a Ganz-gyár főtitkárja és Abel Ignác a Ganz-gyár kolozsvári építési főfelügyelője.“ És itt elismeréssel kell adózzunk a szorgalmas bizottságnak, mely oly hamar és jól megállapította és letárgyalta a concessio-szerződés feltételeit. Persze az érdem-oroszlánrésze a bizottság derék elnökét: Dr. Papp Gusztáv köz-

gazdasági tanácsost, ki egyszersmind szakelőadója volt a bizottságnak. — illeti. Mihelyt kineveztetett a bizottság, az elnök irt ide, irt oda; gyűjtötte az anyagot. És mihelyt alaposan áttanulmányozta a nagy halmaz-anyagot, sűrű egymásutánban tartotta meg a bizottsági üléseket. — Több mint 40 év óta vagyok tagja a városi képviselő-testületnek és ezen hosszú idő alatt különböző tárgyban igen sok bizottság küldetett ki; és ezek közül talán egyik sem járt kiküldetésében hamarább, mint ez. A bizottság érdemes elnökéről is el lehet mondani a költővel, hogy: Küzd, fárad, izzad éj és nap . . . és míg nem győz, nincs nyugalma" . . .

— A mult évben is épült-szépült a város. Az 1905-ben épült új épületek közül különösen ki kell emelnünk a görög kath. templomot, mely az Alsó-Vizütczában épült és a vasúti indóházat. Ez utóbbi már egészen elkészült és hetek óta már át is van adva a közforgalomnak; míg a csinos templom a nálunk is uralkodott kőműves-strajk miatt csak fedél alá került. Azonban a jövő évben — remélhetőleg — teljesen elkészül. . . Továbbá a mult évben rakták le a „Felső-Vizütcza“ nyugotra néző új járdáját és csinosították az a két elhanyagolt „kis sétatér“, melyek a Viz- és Közép-ütcza felső és alsó végén terülnek el. . . Szintén a lefolyt évben kezdettek hozzá a Molnár-síremlék felépítéséhez. Az idő rövidsége miatt az a monumentális emlékmű el nem készülhetett; de tavasszal, mihelyt engedni fog az idő, folytatni fogják a szép és kegyeletes munkát . . .

— A felejthetlen Bartha Miklós síremlékére adakoztak városunkban és pedig Lőrinczy Menyhért telekkönyvvezető ivén negyvenen, kik 52 koronát irtak alá; Izsáky Lajos joghallgató ivével 27 egyéntől 42 koronát gyűjtött be. A 94 korona a „Magyarország“ szerkesztőségéhez küldetett be.

— A szamosújvári szegények felszegélyezésére alakult Szent-Antal-egyesület decz. hó 20-án felolvasó estélyt tartott, a „Korona“-vendéglő egyik emeleti termében. A közreműködők között volt Kolozsvárról dr. Szekeres József helyettes plébános, ki „A Szent-Antal-kultusz a keresztény humanizmus szolgálatában“ czim alatt igen ügyes tollal irt felolvasást tartott — és Halász József tanító, ki saját szerzeményü énekét adta elő.

— A „Mükedvelő-társulat“ a „szamosújvári állandó színház“ alapjának javára decz. 26-án a „Korona“ vendéglő dísztermében műelőadást rendezett . . .

